

BİRGİVÎ AVAMİLİ'NDE KELAMÎ UNSURLAR*

Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE**

ÖZET

Birgivi Avamili yıllarca medreselerimizde okutulmuş ve ezberletilmiş temel bir nahiv kitabıdır. Kanaatimce bu kitabın en çok dikkat çeken özelliği; müellifin sıradan örnekler kullanma yerine çok dikkatlice ve bilinçli bir seçim yapmış olmasıdır. Nitekim genellikle aynı düzey ve özellikteki diğer kitaplar –deyim yerindeyse- kuru ve basit örnekler verirken, Birgivi çok anlamlı ve mesaj yüklü misaller tercih etmektedir...

Anahtar Sözcükler: Kalam, Akaid, Birgivi, Avamil, Nahiv.

ABSTRACT

Birgivi Avamili is a basic nahiv book that has been studied and memorized in our madrasahs for years. In my opinion, the most striking feature of this book is; is that the author has made a very careful and conscious choice instead of using ordinary examples. As a matter of fact, while other books of the same level and character are in place-giving dry and simple examples, Birgiwi prefers very meaningful and message-loaded characters.

Keywords: Kalam, Aqaid, Birgiwi, Awamil, Nahiw.

GİRİŞ

On altıncı yüzyılın başlarında yaşamış, Osmanlı âlimleri arasında önemli bir yere sahip olan Birgivî, kaynaklarda belirtildiği üzere çeşitli ilim dallarında altmışa yakın eser kaleme alarak İslâm kültür mirasına büyük bir servet bırakmıştır. Fıkıh, tefsir, hadis ve akaid gibi İslâm ilimlerinin yanı sıra Arap gramerini konu edinen Avamil ve İzhar gibi eserler de telif etmiştir.

Birgivî'nin nahiv ilmine dair özlü bir şekilde kaleme almış olduğu el-^c Avâmil isimli eseri, Arapça'nın öğrenilmesine asırlar boyu katkı sağlamış ve vazgeçilmez eserler arasında olma özelliğini korumuştur. Zira nahiv konularının açıklanmasında sunduğu örnekleriyle diğer nahiv kitaplarından farklılık arz eder. Nitekim müellif örnekleri imanî, ahlakî ve itikadî konuları ihtiva eden cümlelerden seçmiştir. Dolayısıyla bizi bu çalışmaya yönlendiren başlıca amel eserin bu hususiyetidir. Bu yüzden söz konusu eser, pek çok medresede temel kitap olarak okutulup ezberletilmiş; hatta irşad ve öğüt alanında da bu eserden yararlanılmış ve baş ucu kitabı olmuştur.

1. BİRGİVÎ'NİN HAYATI

1.1. Doğum Yeri ve Tarihi

Asıl adının bazı kaynaklarda Takıyyüddin Mehmed olduğu ifade edilen¹ Muhammed bin Ali Birgivi 10 Cemâziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir’de doğdu.² Zeynüddin lakabıyla da bilinen bu meşhur Osmanlı âlimi yüksek ilmi şahsiyetinden dolayı **İmâm** Birgivi nisbesiyle şöhret buldu.³ Âlim ve faziletli bir zat olan babası Pir Ali Balıkesir’de müderris olup annesi ise Meryem Hanım olarak bilinmektedir.⁴

1.2. Tahsili ve Hocaları

Birgivi, Arapça, mantık ve diğer bazı İslâmî ilimlerin eğitimini ilk olarak âlim bir zat olan babasından aldı. Kur’an-ı Kerim’i hıfz etti. Yüksek ilimleri öğrenmek üzere İstanbul’a giderek Küçük Şemseddin Efendi’nin yanı sıra dönemin tanınmış âlimlerinden Ahîzâde Mehmed Efendi ve Rumeli kazaskeri olan Abdurrahman Efendi’den dersler aldı. Devam ettiği Semaniyye Medresesinden başarıyla mezun olarak müderrislik rütbesine nail oldu.⁵ Hocalarından Abdurrahman Efendi’nin aracılığıyla Edirne’de Kassâm-ı askeri (Miras taksim eden kadılık) vazifesini üstlendi. Ayrıca İstanbul medreselerindeki müderrislik vazifesini yürütmenin yanı sıra Bayramiyye tarîkatının şeyhlerinden Abdurrahman Karamânî’den dersler alarak tasavvufta yetişti. Bundan sonra inziva hayatına çekilmek istemişse de hocası Abdurrahman Karamânî’nin tavsiyesi üzerine ders ve va’z vermeye devam etti. İkinci Selim Han’ın hocası Atâullah Efendi’nin Birgi’de yaptırdığı medreseye müderris tayin edildi.⁶

1.3. Vefatı

Birgivi 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) yakalanmış olduğu vebadan bir İstanbul seyahati sırasında ve hicri yıla göre elli iki yaşında vefat etti.⁷ Kabri, Aydın’ın kasabası olan Birgi mezarlığında ve kendi eliyle diktiği büyük bir servi ağacının dibinde olduğu rivayet edilir.⁸

*Bu çalışma, 19-21 Ekim 2018 tarihinde Balıkesir İlahiyat Fakültesi’nde düzenlenen “Balıkesirli Bir İslam Alimi: İmam Birgivi Uluslararası Sempozyumu”na “Birgivi Avamili’ne İtikadî Bir Bakış” başlığıyla sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilerek makale formatına getirilmiş halidir.

**HRÜ. İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı cuneytgokce@gmail.com

¹ Emrullah Yüksel, “Birgivi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992) 6: 191.

² Yüksel, *agm*, 191.

³ Heyet, “*Birgivi*” *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992) 13: 321. (İAA)

⁴ Yüksel, “Birgivi”, 6: 192.

⁵ Yüksel, “Birgivi”, 6: 192.

⁶ İAA, “Birgivi”, 13: 321.

⁷ Emrullah Yüksel, “Mehmet Birgivi”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S.2, (Erzurum: 1997), 183.

⁸ Yüksel, “Birgivi”, 6: 193.

1.4. Genel Olarak Görüşleri ve Eserleri

1.4.1. Görüşleri

Döneminde yaygın olan bid'atlar, bâtıl itikadlar ve meşrû olmayan birtakım uygulamalarla mücadele etmiştir. Onun mükemmel ahlâkî ve dinî şahsiyeti her zaman ve her fırsatta hakkı hiç çekinmeden dile getirmesini sağlamıştır. Zira dönemin şeyhülislâmına ve kadısına reddiyeler içeren risaleler kaleme almıştır.⁹ Dönemin sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'ya mevcut adaletsizliklerle mücadele etme hususunda tavsiyelerde bulunmuştur. Hâce-i Sultanî diye meşhur olan II. Selim'in hocası Atâullah Efendi'yi haksız menfaatlar elde ettiği ve devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle uyarmıştır. Tasavvuf alanında da Ehl-i sünnet esasından sapmış mutasavvıfları tenkit eden risale de kaleme almıştır. Yazdığı risale tasavvuf düşmanı olmakla itham edilmesine yol açmışsa da ünlü mutasavvıf Abdülganî en-Nablusî tarafından bu iddia reddedilmiştir. Nitekim Nablusî'ye göre Birgivi, Ehl-i sünnet esaslarına bağlı tasavvuf büyüklerini değil tasavvuf adına bir yığın bid'at ve hurafe ortaya çıkaran sözde mutasavvıfları tenkit etmiştir. Birgivi fıkhıta Hanefî mezhebini, itikadda ise Mâtüridî ekolünü benimsemiştir.¹⁰

1.4.2. Eserleri

Arap dili grameri, ahlâk-tasvvuf, fıkıh, akaid, tefsir-kıraat, hadis gibi İslâmî ilimlerde kaynaklarda belirtildiğine göre çoğu Arapça az bir kısmı da Türkçe olmak üzere tespit edilebilmiş altmışa yakın eseri vardır.¹¹ Biz de çalışmamızın konusunu oluşturan el-Avamil isimli eserine ve en meşhur eserlerinden bir kaçına değinmekle iktifa edeceğiz.

El-Avamil, Arap gramerinin özlü bir şekilde sunulduğu Arapça kaleme alınan bir eserdir. İlki İstanbul'da olmak üzere çeşitli yer ve zamanlarda kırk civarında baskısı yapılmıştır.¹² Ebû Bekr bin Yakub, Manisalı Halil Nâimî, Filorinalı Mustafa Efendi, Abdüllatif Harpûfî, Kuşadalı Ahmet Efendi ve Şeyh Mustafa İbrahim tarafından şerhedilmiştir.¹³ Ayrıca şerhlere de muhtelif hâşiyeler yazılmıştır.

Tarîkatü'l-Muhammediyye, din ahlâk ve tasvvuf konularını ihtiva eden Arapça bir eserdir. Birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Eserin Süleyman Fadl Efendi'ye ait "Mifâh-ul-felâh" isminde muhtasarı da vardır. Ayrıca eser Osmanlıcaya da tercüme edilmiştir.¹⁴

Vasiyetnâme, "Risâle-i Birgivi" ismiyle de bilinmektedir. Türkçe kaleme alınmış bir eser olup ilmihâl bilgilerini içermektedir. İlki İstanbul'da olmak üzere on civarında baskısı yapılmıştır.¹⁵ Esere muhtelif âlimler tarafından şerhler yazılmıştır. Ayrıca Toktamışoğlu tarafından manzûm olarak Çağatay Türkçesine çevrilmiştir.

⁹ Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

¹⁰ Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

¹¹ Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

¹² Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

¹³ İAA, 13: 322.

¹⁴ İAA, 13: 322.

¹⁵ Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

2. İLAHİYAT BAHİSLERİ

2.1. Allah'a İman

İnsanın kendi varlığının farkında olması apaçık bir duygu ve düşünce olduğu gibi eşi benzeri olmayan bir yaratıcın varlığını hissetmek bu duygunun neticesidir. Kur'ân-ı Kerim'de ve kâinatın işleyişinde mutlak ve ortaksız yaratıcıya pek çok işaretin olduğu bilinen bir husustur.¹⁶ Allah'a iman konusu akaidin temelini oluşturur. Zira Allah'a iman ile ilgili bir inanç problemi olan insanın diğer rükünleri sağlıklı olarak özümsemesi mümkün değildir.

Avamil'de müellif farklı gramer konularında bu hususa atıfla birkaç örnek sunmaktadır.

Şöyle ki:

¹⁷“انا عبد الله تعالى”: Ben Allah Teâlâ'nın kulcağızıyım.

¹⁸“اعبد ربك اله العالمين”: Âlemlerin ilâhı olan rabbine kulluk et.

¹⁹“اعبد الله تعالى حتى الموت”: Ölünceye dek Allah Teâlâ'ya kulluk et.

²⁰“اعبد الله تعالى”: Yüce Allah'a kulluk et.

²¹“اعبد الله تعالى خائفا رجيا”: Allah Teâlâ'ya huşû ve ümit ile kulluk et.

²²“اعبد الله العظيم”: Azim olan Allah'a kulluk et.

Örneklerde görüldüğü üzere müellif, Allah'ın varlığına, birliğine ve mabud-u bilhakk olduğuna pek çok defa işaretlerde bulunmuştur.²³

2.2. Allah'ın Sıfatları

Yüce Allah'ın beşer gücüyle idrak edilemeyeceğine dikkat çeken Kur'ân-ı Kerim sürekli olarak bizleri yüce sıfatın isim ve sıfatlarını teemmüle davet eder. İlahî kelimada yer alan her isim aynı zamanda O'nun bir sıfatıdır.²⁴ Yüce Allah'ın isim ve sıfatları kâinatın ve mahlukatın her noktasında farklı mertebelerle tecelli ettiği ve yansıdığı bilinmesi gereken önemli bir husustur.

Avamil'de de müellif farklı gramer konularını işlerken Allah'ın bir kısım sıfatlarına işaret eden örneklere yer vermiştir. Şöyle ki:

²⁵“ليس كمثل شيء”: O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

²⁶“ان الله تعالى عالم كل شيء”: Muhakkak ki Allah Teâlâ her şeyi bilendir

²⁷“اعتقدت ان الله تعالى قادر على كل شيء”: Allah Teâlâ'nın her şeye kadir olduğuna inandım.

²⁸“ما الله تعالى متمكنا بمكان, و لا شيء مشابها لله تعالى”: Allah Teâlâ mekan tutmuş değildir ve

Allah'ın benzeri hiçbir şey yoktur.

¹⁶ A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987), 51.

¹⁷ el-Birgivi, el-Avamil, (İslam Kitabevi, Diyarbakır: 1986), s. 11. (Gelecek referanslarda bu kitap *el-Avamil* diye zikredilecektir.)

¹⁸ el-Avamil, 28.

¹⁹ el-Avamil, 11.

²⁰ el-Avamil, 24.

²¹ el-Avamil, 25.

²² el-Avamil, 27.

²³ İspat-ı Vacip Delilleri için bkz. A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, s. 55 ve devamı.

²⁴ Murat Sedar, Harun Işık, *İslam İnanç esasları-(Akaid)*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 91.

²⁵ el-Avamil, 11.

²⁶ el-Avamil, 12.

²⁷ el-Avamil, 13.

²⁹"الم يلد ولم يولد": Doğurmamış ve doğurulmamıştır.

³⁰"خلق الله تعالى كل شيء": Allah Teâlâ her şeyin yaratıcısıdır.

³¹"كان الله تعالى عليما حكيمًا " Allah Teâlâ âlim ve hakimdir.

³²"ليس الله تعالى جسمًا": Allah Teâlâ cisim değildir.

Görüldüğü üzere müellifimiz Allah'a iman, ubudiyet, uluhiyet, tevhid ve benzeri konularda; nahiv konularını detaylıca öğretmesinin yanı sıra itikadî mesajlarını vermeyi de ihmal etmemektedir.

3. NÜBÜVVET BAHİSLERİ

İnsanoğluna büyük değer verip en güzel şekilde yaratan yüce Allah ihsan ve ikramının yansıması olarak yol gösterici rehber peygamberler görevlendirmiş ve insanlığın hizmetine sunmuştur. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen tüm elçiler tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet gibi temel itikadî konularda aynı mesajları getirmişler ve her ümmete uygun ameli konuları ümmetlerine öğretmişlerdir. Peygamberlerin varlığı beşeriyet için büyük bir ikram-ı ilahîdir.

3.1. Hz. Muhammed (s.a.s)'in Peygamberliği

Son peygamber özelliğinin yanı sıra tüm mahlukata elçi olma vasfının sahibi de olan Efendimiz, risalet zincirinin son halkasıdır. Getirdiği nizamda peygamberlikten beklenen tüm maksatlar gerçekleştiği içindir ki hatemu'l-enbiya özelliğini taşımaktadır.³³

Müellifimiz, Avamil'de farklı gramer konularında nübüvvetin muhtelif yönlerine değinen örneklerle yer vermiştir. Şöyle ki:

³⁴"لولاك يا رحمة الله لهلك الناس": Eğer sen olmasaydın ey Allah'ın rahmeti, bütün insanlar helak olurdu.

³⁵"ينبغي للعالم ان يكون محمديا خلقه " : Âlimin Muhammedî ahlâka sahip olması gerekir. Bu örnekte ayrıca alimin sahip olması gereken özelliğine ve toplumsal öncülüğüne de dikkat çekilmiştir.

³⁶" محمد رسول الله " : Muhammed Allah'ın resulüdür

³⁷" محمد خاتم الانبياء عليهم الصلوة والسلام " : Muhammed (s.a.s) peygamberlerin sonuncusudur.

³⁸" اطيع الله والرسول " : Allah'a ve resûlüne itaat ederim.

Sünnet-i seniyyenin önemine dikkat çekilmesi ve Hz. Peygamber'in dindeki fonksiyonuna vurgu yapılması ehemmiyeti bir tespittir

²⁸ el-Avamil, 14.

²⁹ el-Avamil, 15.

³⁰ el-Avamil, 18.

³¹ el-Avamil, 18-23.

³² el-Avamil, 19.

³³ Tahir el-Cezairi, "el-Cevahiru'l-Kelamiyye", (Şanlıurfa, M. Cüneyt Gökçe neşri: 2017)

³⁴ el-Avamil, 12.

³⁵ el-Avamil, 12.

³⁶ el-Avamil, 22.

³⁷ el-Avamil, 23.

³⁸ el-Avamil, 25.

³⁹"امنا بنينا محمد عليه الصلوة والسلام" Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.s.) iman ettik.

⁴⁰"جاءنا الرسول عليه السلام" : Bize peygamber (s.a.s) geldi.

⁴¹"و صدقنا الرسول عليه السلام" : Hz. Peygamber'i (s.a.s.) tasdik ettik.

⁴²"و امنا بالرسول عليه السلام" : Hz. Peygamber'e (s.a.s.) iman ettik.

⁴³"جاءنا احمد عايه السلام" : Bize Ahmet (s.a.s) geldi.

⁴⁴"و صدقنا احمد عليه السلام" Ahmet(s.a.s)'ı doğruladık.

⁴⁵"وامنا باحمد عليه السلام" Ahmet(s.a.s)'a iman ettik.

⁴⁶"جاءنا ابو القاسم عليه السلام" Bize Ebu'l- Kasım (a.s) geldi.

⁴⁷"و صدقنا ابا القاسم عليه السلام" Ebû'l-Kasım (s.a.s)'ı doğruladık.

⁴⁸"وامنا بابي القاسم عليه السلام" Ebû'l- Kasım (s.a.s)'a iman ettik.

Hz. Peygamber'in Ahmed ismi ile Ebu'l-Kasım künyesine dikkat çekilmesi eğitim ve terbiye bağlamında; küçük yaşlarda Hz. Peygamber'in çeşitli isim ve özelliklerivurgu yapılması önemli hadisedir.

⁴⁹"جاءنا المرسلون عليهم السلام" Bize peygamberler (s.a.s) geldi.

⁵⁰"و صدقنا المرسلين عليهم السلام" Peygamberleri (s.a.s) tasdik ettik.

⁵¹"وامنا بالمرسلين عليهم السلام" Peygamberlere (s.a.s) iman ettik.

Müslümanın, “peygamberlik” vasfı bağlamında peygamberler arasında her hangi bir ayırım yapmadığına dikkat çekilmesi önemli bir Kur’ânî öğretilerdir. Nitekim ayet-i kerime’de de elçiler arasında fark gözetilmediğine dikkat çekilir.⁵²

⁵³"جاءنا الاثنان كلاهما اي الكتاب و السنة" Bize ikisi yani kitap ve sünnet geldi.

⁵⁴"واتبعنا الاثنين كليهما" İkisine de tabi olduk.

⁵⁵"و عملنا بالاثنتين كليهما" İkişiyile de amel ettik.

Burada özellikle Kur’ân ve Sünnet arasındaki sıkı irtibata işaret etmesi çok değerli bir vurgudur. Zira Kur’ân ve Sünnet dini hükümlerin ana kaynağıdır.⁵⁶

Ayrıca müellif, peygamberlerin de insanlar gibi ölümlü olduklarını dile getiren şu örneğe de yer vermiştir

⁵⁷"مات الناس حتى الانبياء عليهم الصلوة والسلام" : Peygamberler (a.s) dahil bütün insanlar öldü.

³⁹ el-Avamil, 29.

⁴⁰ el-Avamil, 31.

⁴¹ el-Avamil, 31.

⁴² el-Avamil, 31.

⁴³ el-Avamil, 31.

⁴⁴ el-Avamil, 31.

⁴⁵ el-Avamil, 31.

⁴⁶ el-Avamil, 32.

⁴⁷ el-Avamil, 32.

⁴⁸ el-Avamil, 32.

⁴⁹ el-Avamil, 33.

⁵⁰ el-Avamil, 33.

⁵¹ el-Avamil, 33.

⁵² Bkz. El-Bakara 2/285.

⁵³ el-Avamil, 33.

⁵⁴ el-Avamil, 33.

⁵⁵ el-Avamil, 33.

⁵⁶ Ali Bardakoğlu, “Fıkıh”, *İlmihal 1- İman ve İbadetler*, (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 143

⁵⁷ el-Avamil, 27.

3.2. Mucize

Mucize, yüce Allah'ın elçi olarak görevlendirdiği peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirdiği olağanüstü hadiselerdir. Allah'ın fiili olan bu olaylar insanlar tarafından taklid edilemez. Müminin imanını artırır, inkarcıyı aciz bırakır.⁵⁸

Avamil'de mucize konusuna birkaç örnekle değinilmiştir. Şöyle ki:

⁵⁹" جاءنا معجزات " : Bize mucizeler geldi.

⁶⁰" وصدقنا معجزات " : Mucizeleri tasdik ettik.

⁶¹" وامننا بمعجزات " : Mucizelere iman ettik.

3.3. Kitaplara İman

İlahî kitaplar, vahiy eseri olan ve kalamullah özelliğini taşıyan mesajlardır.

İlahî kitaplar Avamil'de şu örnekler dile getirilmiştir:

⁶²" نزل من السماء كتب " : Semadan kitaplar indi.

⁶³" وصدقنا الكتب " : Kitapları tasdik ettik.

⁶⁴" وامننا بكتب " : Kitaplara iman ettik.

⁶⁵" نزل القرآن نزولا " : Kur'an (ilahî) bir iniş ile indi.

4. SEM'İYYAT BAHİSLERİ

Kelam ilminde ahiret ahvali, cin, şeytan, melek ve şefaath gibi sadece vahyin haber vermesiyle ilgili konular sem'ıyyat bahisleri ana başlığı altında incelenir.

4.1. Meleklerle İman

Müellif, Avamil'inde meleklerle iman hususuna atıfla şu iki örneğe yer vermektedir:

⁶⁶" كان الملائكة عباد الله تعالى " : Melekler Allah'ın kullarıdır.

⁶⁷" حيثما تفعل يكتب فعلك " : Her nerede ne yaparsan ameline yazılır.

Böylece meleklerin görevlerine de dikkat çekilmiş bulunmaktadır. Çünkü meleklerin havas ve avamları olduğu gibi; yüce Allah tarafından çeşitli görevlerle görevlendirilmişlerdir.⁶⁸

4.2. Ba's

⁶⁹" امنت بالله تعالى وبه لا بعثن " : Yüce Allah'a iman ettim; O'na kâsem ederim ki öldükten sonra tekrar diriltileceğim.

⁵⁸ Muammer Esen, "Peygamberler İman", *İslam İnanç Esasları*, (Ankara: Grafiker yayınları, ed. Şaban Ali Düzgün, 2015), 201.

⁵⁹ el-Avamil, 31.

⁶⁰ el-Avamil, 31.

⁶¹ el-Avamil, 31.

⁶² el-Avamil, 31.

⁶³ el-Avamil, 31.

⁶⁴ el-Avamil, 31.

⁶⁵ el-Avamil, 18.

⁶⁶ el-Avamil, 25.

⁶⁷ el-Avamil, 17.

⁶⁸ Seyfeddin Yazıcı, *Ulûmu'd-din el-Esasiyye*, (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 42

⁶⁹ el-Avamil, 10.

⁷⁰" ان البعث حق " : Muhakkak ki yeniden diriltirme hakıdır.

Okuyucunun dikkatini haşir inancına çekmesi son derde önemlidir. Muhakkak ki, kıyamet gününde bütün mahlukat yeniden canlandırılıp haşir meydanında toplanacaktır.⁷¹

4.3. Şefaât

Kıyamette Allah'ın izni doğrultusunda gerçekleşen şefaât, enbiya, evliya ve ulemaya verilecek ilahî bir ikramdır. Müminler için söz konusu olur.⁷²

Avamil'de de aynı gerçeğe şu örneklerle yer verilmiştir:

⁷³"نحب ان نشفع ولم نحرّم": Şefaât edilmeyi seviyoruz; mahrum bırakılmamayı ümit ediyoruz.

⁷⁴"الاولياء والعلماء يشفعان يوم القيامة، فنرجو ان يشفعا لنا، ولم يعرضا عنا": Veliler ve alimler kıyamet gününde şefaât edeceklerdir; umarız ki bize de şefaât ederler ve bizden yüz çevirmezler.

4.4. Tövbe

Pek çok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte kulun samimi pişman olması durumunda yani tövbe etmesi halinde yüce Allah'ın affedeci sıfatına dikkat çekilir.

Avamil'de de tövbe konusuna işaretle muhtelif gramer konularında şu farklı örneklere yer verilmiştir:

⁷⁵"تبت من كل ذنب": Bütün günahlardan tövbe ettim.

⁷⁶"تبت الى الله تعالى": Allah Teâlâ'ya tövbe ettim.

⁷⁷"كففت عن الحرام": Haramdan kaçındım.

⁷⁸"تجب التوبة على كل مذنب": Her günahkâr için tövbe gereklidir.

⁷⁹"والله لا افعل الكبائر": Allah'a yemin olsun ki büyük günah işlemeyeceğim.

⁸⁰"تبت من كل ذنب فعلته مذ يوم البلوغ": Bulûğ ânından itibaren işlediğim bütün günahlardan tövbe ettim.

⁸¹"لعل الله تعالى يغفر ذنبي": Umulur ki Allah Teâlâ günahlarımı bağışlar.

⁸²"لعل الله تعالى غافر ذنبي": Umulur ki Allah Teâlâ günahlarımı bağışlayan olur.

⁸³"لن يغفر الله تعالى للكافرين": Allah Teâlâ kâfirleri asla affetmez.

⁸⁴"لا تذنّب": Günah işleme.

⁷⁰ el-Avamil, 23.

⁷¹ Yazıcı, 65.

⁷² el-Cezairi, 42.

⁷³ el-Avamil, 34.

⁷⁴ el-Avamil, 35.

⁷⁵ el-Avamil, 10.

⁷⁶ el-Avamil, 10.

⁷⁷ el-Avamil, 10.

⁷⁸ el-Avamil, 10.

⁷⁹ el-Avamil, 11.

⁸⁰ el-Avamil, 11.

⁸¹ el-Avamil, 12.

⁸² el-Avamil, 13.

⁸³ el-Avamil, 15.

⁸⁴ el-Avamil, 16.

85 "ان تتب تغفر ذنوبك" : Eğer tövbe edersen günahların bağışlanır.
 86 "ان تَذنب يعلمك الله تعالى" : Eğer günah işlersen Allah Teâlâ bilir.
 87 "اذما تتب تقبل توبتك" : Tövbe edersen tövben kabul edilir.
 88 "مازال المذنب بعيدا من الله تعالى" : Günahkâr Allah Teâlâ'dan uzak durmaya devam etmektedir.

89 "تقبل التوبة مادام الروح داخلا في البدن" : Ruh bedende olduğu sürece tövbe kabul edilir.

90 "كل تائب مقبول توبته" : Tüm tövbe edenlerin tövbeleri kabul edilir.

91 "هيهات بعد المذنب من الله تعالى" : Yazık ki, günahkâr Allah Teâlâ'dan uzaklaşmıştır

92 "اترك ذنبا" : Günahı terk et.

93 "يرحم الله تعالى التائب" : Allah Teâlâ tövbe edene merhamet eder.

94 "رحم الله تعالى التائب" : Allah Teâlâ tövbe edene merhamet etti.

95 "رحم التائب" : Tövbe edene merhamet edilir.

96 "تبت توبة نصوحا" : Tövbe-i nasûh ile tövbe ettim.

97 "ذنب العبد يسود قلبه" : Kulun günahı kalbini karartır.

98 "اترك الذنوب كلها" : Günahların tamamını terk et.

4.5. Va'd ve Vaîd

Yüce Allah salih amel işleyenlere ödül; günahkarlara da ceza sözü vermiştir.

Avamil'de de va'd ve vaid hususuna atıfla şu örneklere yer verilmiştir:

99 "مهما تفعل تسال عنه" : Ne yaparsan ondan sorulursun.

100 "صار العاصي مستحقا للعذاب" : İsyankâr azaba müstehak oldu.

101 "العبادة حسن ثوابها" : İbadetin sevabı güzeldir.

4.6. Kabir Suali

Ehl-i sünnet inancına göre kabir hayatı, suali; azabı, ya da nimeti haktır.

Avamil'de de müellif kabir sualine ilişkin şu örneğe yer vermiştir:

102 "إن ال سؤال حق" : Kabir suali haktır.

85 el-Avamil, 16.

86 el-Avamil, 17.

87 el-Avamil, 17.

88 el-Avamil, 19.

89 el-Avamil, 19.

90 el-Avamil, 20.

91 el-Avamil, 21.

92 el-Avamil, 21.

93 el-Avamil, 22.

94 el-Avamil, 23.

95 el-Avamil, 23.

96 el-Avamil, 24.

97 el-Avamil, 26.

98 el-Avamil, 28.

99 el-Avamil, 16.

100 el-Avamil, 19.

101 el-Avamil, 20.

4.7. Cennet

Cennet hayatı yüce Allah'ın salih kulları için hazırladığı esenlik yurdudur.¹⁰³

Avamil'de de Cennet ile ilgili şu örneklere yer verilmiştir:

¹⁰⁴"المطيع في الجنة" İtaâtkâr cennettedir.

¹⁰⁵"المعصية مبعدة عن الجنة الا الطاعة مقربة منها" : Günah cenetten uzaklaştırır, sadece itaât ona yakınlaştırır.

¹⁰⁶"اطيع الله تعالى اذن تدخل الجنة" : (Adam der ki:)Allah Teâlâ'ya itaât ediyorum; (Cevap:) öyleyse cennete gireceksin.

¹⁰⁷"يدخل الجنة الناس الا الكافر" Kâfirler hariç bütün insanlar cennete girecek.

4.8. Cehennem

Yüce Allah'ın günahkar kulları için hazırladığı azap yurdudur.¹⁰⁸

Avamil'de de Cehennemle ilgili şu iki örneğe yer verilmiştir

¹⁰⁹"ندعو الله تعالى ان يعفونا ولم يرمنا في النار" : Allah Teâlâ'ya bizi affetmesi ve ateşe atmaması için yalvarıyoruz.

¹¹⁰"كان الحرام نار" : Haram ateş gibidir.

5. MÜTEFERRİK KONULAR

Müellifimiz Avamil'de gramer konularını açıklarken itikadî konuları ihtiva eden örneklerin yanısıra bazı ilmihâl bilgilerine de atıfta bulunan ve diğer dinî ve ahlakî meselelere de işaret eden örnekleri de sunmuştur. Şöyle ki:

¹¹¹"رب تال يلعنه القران" : Nice Kur'ân okuyucusu vardır ki Kur'ân onu lanetler.

¹¹²"تا لله لافعلن الفرائض" : Allah'a yemin olsun ki ilâhî emirleri yerine getireceğim.

¹¹³"هلك الناس حاشا العالم" : Âlimler hariç bütün insanlar helak oldu.

¹¹⁴"تجب الصلاة منذ يوم البلوغ" : Namaz bulûğ ânından itibaren farzdır.

¹¹⁵"هلك العالمون خلا العامل بعلمه" : İlimiyle amel edenler hariç bütün âlimer helak oldu.

¹¹⁶"هلك العاملون عدا المخلص" : İhlâslı olanların dışında amel edenlerin tümü helak oldu.

¹¹⁷"كيمه عصيت؟" Niçin isyan ettin.

¹⁰² el-Avamil, 17.

¹⁰³ Nureddin es-Sabuni, el-Bidaye fi Usûli'd-din, (Ankara: Nşr. Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, 1982), 92

¹⁰⁴ el-Avamil, 10.

¹⁰⁵ el-Avamil, 13.

¹⁰⁶ el-Avamil, 15.

¹⁰⁷ el-Avamil, 25.

¹⁰⁸ Sabuni, 92.

¹⁰⁹ el-Avamil, 34.

¹¹⁰ el-Avamil, 13.

¹¹¹ el-Avamil, 11.

¹¹² el-Avamil, 11.

¹¹³ el-Avamil, 11.

¹¹⁴ el-Avamil, 11.

¹¹⁵ el-Avamil, 11.

¹¹⁶ el-Avamil, 12.

¹¹⁷ el-Avamil, 12.

- 118 "ما فاز الجاهل لكن العالم فائز" : Cahil başarıya ulaşamaz; ancak âlim muvaffak olur.
- 119 "ليت العلم مرزوق لكل احد" : Keşke ilim herkese nasip olsaydı.
- 120 "احب ان اطيع الله تعالى" : Allah'a itaat etmeyi seviyorum.
- 121 "احب طول العمر كي احصل العلم" : İlim elde etmek için uzun ömürlü olmayı arzuluyorum.
- 122 "لما ينفع عمري" : Ömrüm boşa gitti.
- 123 "ليعمل عملا صالحا" : Salih bir amel işlesin.
- 124 "ما تفعل من خير تجده عندالله تعالى" : Hayır adına ne yaparsan Âllah Teâlâ nezdinde karşılığını bulursun.
- 125 "من يعمل عملا صالحا يكن ناجيا" : Bir kimse salih amel işlerse kurtuluşa erer.
- 126 "متى تحسد تهلك" : Ne zaman haset edersen helak olursun
- 127 "اي عالم يتكبر يبعضه الله تعالى" : Hangi âlim kibirlenirse Allah Teâlâ onu sevmez.
- 128 "اذاما تعمل بعلمك تكن خير الناس" : İlminle amel edersen insanların en hayırlısı olursun.
- 129 "كل حسود محرق حسده عمله" : Tüm kıskançların hasetleri amellerini boşa çıkarmıştır.
- 130 "ما من رجل أحسن فيه الحلم منه في العالم" : Yumuşak huy, âlim insana yakıştığı kadar, hiç kimseye yakışmamıştır.
- 131 "يحب الله تعالى اعطاء له عبده فقيرا درهما" : Allah Teâlâ Kendisi rızası için fakir olan kuluna tasaddukta bulunulmasını sever.
- 132 "عبادة الله تعالى خير" : Allah Teâlâ'ya ibadet en hayırlı olandır.
- 133 "الترأويح عشرون ركعة" : Teravih yirmi rekâttır.
- Teravih ile ilgili farklı yorum yapanlara da böylece cevap vermiş oluyor.
- 134 "ما في الدنيا راحة" : Dünyada rahat yoktur
- 135 "لا عمل وراء مقبول" : Gösteriş için yapılan amel makbul değildir
- 136 "ما التكبر لانقا للعالم" : Kibir âlime yakışmaz.
- 137 "لا حسد حلال" : Kıskançlık helâl değildir.
- 138 "يحب الله تعالى التواضع" : Allah Teâlâ tevazuyu sever.
- 139 "صم شهر رمضان" : Ramazan ayında oruç tut.

118 el-Avamil, 13.
 119 el-Avamil, 13.
 120 el-Avamil, 14.
 121 el-Avamil, 15.
 122 el-Avamil, 16.
 123 el-Avamil, 16.
 124 el-Avamil, 16.
 125 el-Avamil, 16.
 126 el-Avamil, 17.
 127 el-Avamil, 17.
 128 el-Avamil, 18.
 129 el-Avamil, 19.
 130 el-Avamil, 20.
 131 el-Avamil, 20.
 132 el-Avamil, 21.
 133 el-Avamil, 21.
 134 el-Avamil, 21.
 135 el-Avamil, 24.
 136 el-Avamil, 24.
 137 el-Avamil, 24.
 138 el-Avamil, 24.

- 140 "اعمل طالبا لمرضاة الله تعالى" : Allah Teâlâ'nın rızasını elde etmek için amel et.
- 141 "يفنى المال و تبقى و عملك" : Mal yok olur, amelin ise kalıcıdır.
- 142 "طاب العالم عبادة" Âlim ibadetiyle huzur bulmuştur.
- 143 "لا طاعة مغتاب مقبولة" Gıybet eden kimsenin itaâtı makbul değildir.
- 144 "ما الغيبة حلالا ولا نميمة جائزة" Gıybet helâl değildir, karalama da caiz değildir
- 145 "اعمل باخلاص" : İhlas ile amel et.
- 146 "ان تخلص يقبل عملك" : İhlaslı olursan amelin kabul edilir.
- 147 "تجب تكبيرة الافتتاح في القيام" : Kıyamda iftitah tekbiri gereklidir.
- 148 "يجب العلم ثم العمل" : Önce ilim sonra amel gerekir.
- 149 "صل الضحى أربعاً أو ثمانياً" : Dört veya sekiz rekât kuşluk namazı kıl.
- 150 "اعمل اما واجبا و اما مستحبا" : Önce vacibi sonra müstehabı yerine getir.
- 151 "أرضاء الله تطلب أم سخطه" : Allah'ın rızasını mı yoksa hoşnutsuzluğunu mu talep edersin.
- 152 "اعمل صالحا لاسيئا" : Kötü amel değil salih amel işle.
- 153 "اطلب حلالا بل طيبا" : Helâli hem de iyi olanını talep et.
- 154 "لايحل رياء لكن اخلاص" : Gösteriş helâl değildir ancak helâl olan ihlastır.
- 155 "اطلب الاخلاص الاخلاص" : İhlası talep et, ihlası...
- 156 "احفظ الله تعالى حقه" : Yüce Allah'ın hakkını koru.
- 157 "أنا العاصي" : Ben asiyim, günahkarım.

SONUÇ

İslâm dini, Kelâm ilminin sahasına giren inanç esasları üzerine inşa edilmiştir. Çünkü dinî ritüellerin geçerli olması için kalbî bir amel olan iman şarttır. Dolayısıyla diğer dinî ilimler de

139 el-Avamil, 24.
 140 el-Avamil, 25.
 141 el-Avamil, 25.
 142 el-Avamil, 25.
 143 el-Avamil, 26.
 144 el-Avamil, 26.
 145 el-Avamil, 26.
 146 el-Avamil, 26.
 147 el-Avamil, 27.
 148 el-Avamil, 27.
 149 el-Avamil, 27.
 150 el-Avamil, 27.
 151 el-Avamil, 28.
 152 el-Avamil, 28.
 153 el-Avamil, 28.
 154 el-Avamil, 28.
 155 el-Avamil, 28.
 156 el-Avamil, 28.
 157 el-Avamil, 36.

itikadî esasları konu edinen kelâm ilmi üzerine bine edilmiştir. Zira ilâhî emir ve yasakların muhatabı olan insanın, söz konusu emir ve yasakları benimseyebilmesi için öncelikle iman etmesi gerekir.

Dinî ilimler sahasında telif ettiği eserler arasında müellif, üzerinde çalışmamızın konusu olan el-Avamil’de itikadî esasları dikkate alarak verdiği örneklerle hem Arapça’yı öğretirmiş hem de itikadî mesajları sunmuştur.

Sıradan nahiv kitaplarından farkını vurgulamak istediğimiz bu eser gramer bilgilerinin özlü bir şekilde anlatıldığı küçük bir risale olmasına rağmen asırlar boyu Arapça’nın öğrenilmesine büyük katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

BARDAKOĞLU, Ali. “Fıkıh”. *İlmihal 1- İman ve İbadetler*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

EL-BİRGİVÎ, Mehmet. *el-Avamil*. Diyarbakır: 1986.

ESEN, Muammer. “Peygamberler İman”. *İslam İnanç Esasları*. Ankara: Grafiker yayınları, ed. Şaban Ali Düzgün, 2015.

HEYET. “Birgivi” *İslam Alimleri Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992.

KILAVUZ A. Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*. Ensar Neşriyat, İstanbul: 1987.

ES-SABUNÎ, Nureddin. *el-Bidaye fi Usûli’-d-din*. Ankara: Nşr. Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, 1982.

SEDAR, Murat- Işık, Harun. “İslam İnanç esasları-(Akaid)”. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.

TAHİR EL-CEZÂİRÎ, “*el-Cevahiru’l-Kelamiyye*”. Şanlıurfa: M. Cüneyt Gökçe neşri, 2017.

YAZICI, Seyfeddin. *Ulûmu’-d-din el-Esasiyye*. Ankara: DİB Yayınları, 2018.

YÜKSEL, Emrullah. “Birgivi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 191-194. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

YÜKSEL Emrullah. “Mehmet Birgivi”. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. Erzurum: 1997